

עקרונות הלכתית

פתרונות למצבי אי-פריון על רקע הלכתי

הרב דוד ביגמן והרב בנימין הולצמן

תשובות מן הגלבוש, א

עקרות הלכתית

פתרונות למצבי אייפריון על רקע הלכתי

הרב דוד ביגמן והרב בנימין הולצמן

Halachic Infertility

Rav David Bigman and Rav Binyamin Holtzman

עריכה: אביעד עברון
ייעוץ רפואי-הלכתי: הרבנית ד"ר חנה אדלר לזרוביץ'
עימוד ועיצוב הכריכה: נרית זליגר

©

כל הזכויות שמורות, תש"ף 2019

ישבת מעלה גלבוע - הקיבוץ הדתי

ד"ג גלבוע 1914500

04-6067533

yashiva@maalegilboa.org.il

www.maalegilboa.org

הבהרה

כל ההערות הרפואיות בספר נועדו להרחיב את הידע המציאותי על מנת לתת מענה הלכתי ראוי, ואין לראות בהן המלצות רפואיות. בכל שאלה רפואית יש לפנות להתייעצות אישית עם רופא או רופאה בתחום.

תוכן העניינים

7	מבוא מאת הרב דוד ביגמן
21	רקע רפואי מאת הרבנית ד"ר חנה אדלר לזרוביץ'
	פרק א: הקדמת הפסק טהרה
25	דין "פולטת שכבת זרע" לאישה שזמן ראייתה קצר
	פרק ב: מראות דמים
43	פסיקה שקולה ב"כתמים" במקום פריה ורביה
	פרק ג: ראייה ממושכת שאינה רצופה
55	התייחסות הלכתית לאישה שווסתה ארוך אך אינו רצוף
77	פרק ד: הזרעה ותוך־רחמית והזרעה עצמית
	פרק ה: טבילה ביום השביעי
89	דין טבילה ותשמיש ביום השביעי לשבעה נקיים
99	פרק ו: "שבעה נקיים" מהתורה ומדברי חכמים
113	פרק ז: בדיקת זרע
135	תקצירי הפרקים
145	תוכן עניינים מפורט

תקצירי הפרקים

בעמודים הבאים יובאו תקצירים לפרקי הספר. בתקצירים ביקשנו להסביר בקצרה את הנושא הנדון בכל פרק, ואת עיקרי הצעותינו המעשיות. התקצירים נועדו לעזור לקוראים להתמצא בפרקי הספר, בייחוד עבור מי שאינו מורגל בשפה ההלכתית בה נכתב הספר. למותר לציין כי התקצירים אינם מכילים את כל פרטי הדיון, ואין לפסוק מתוכם הלכה.

פרק א: הקדמת הפסק טהרה

המקובל בפוסקים ובספרי קיצורי ההלכה, וכן בפי מדרכי חתנים וכלות, שזמן הפסק הטהרה לאישה הנוהגת לפי השולחן ערוך הוא ארבעה ימים מיום תחילת ראיית הדם, וחמישה ימים לאישה הנוהגת לפי הרמ"א.

בקרב הנשים הבאות להתייעץ בדבר "עקרות הלכתית" נפוץ מקרה בו זמן הראייה קצר, יומיים-שלושה בלבד, וזמן הביוץ הוא שבעה-שמונה ימים לאחר תום הדימום. אולם משום שהאישה אינה פוסקת בטהרה עד היום החמישי לתחילת ראייתה, כפי שלמדה - חל הביוץ בתוך שבעת הנקיים. אצל רבות מהנשים הללו לא יעזור אף להמתין ארבעה ימים עד להפסק הטהרה, אלא עליהן להפסיק ביום השלישי כדי להרות.

בעיוננו בהלכה הראינו שעיקר הדין הוא שאין להפסיק בטהרה עד היום הרביעי לזמן בו קיימה האישה יחסי אישות, וגם איסור זה הוא רק אם האישה לא רחצה עצמה לאחר קיום היחסים.

על עיקר הדין נוספו כמה חומרות, רובם נפסקו להלכה על ידי הרמ"א, ולא על ידי השולחן ערוך. ואלו הן:

1. מעיקר הדין מגיין הימים להפסק הטהרה מתחיל מזמן קיום היחסים

האחרונים, אך גזרו למנות אותם מזמן תחילת הדימום ("גזרינן לא שמושה אטו שמושה"). שולחן ערוך לא פסק גזרה זו להלכה, ולשיטתו אפשר להפסיק בטהרה מהיום הרביעי לקיום היחסים. לכן אישה הסובלת מ"עקרונות הלכתית" הפוסקת כשולחן ערוך (כנהוג בקרב רוב הספרדים), יכולה לא לקיים יחסים סמוך לזמן בו היא אמורה לקבל וסת, ולהימנע מבעיה זו. הרמ"א פסק להלכה גזרה זו, וכך יש לאשכנזיות לנהוג במקרים רגילים. אולם לצורך פריה ורביה בהחלט יש מקום להקל בכך, בייחוד אם נצרף את ההחמרות שבהמשך.

2. אם רחצה היטב במים חמים, לדעת השולחן ערוך יכולה להפסיק בטהרה מיד. הרמ"א הביא דעת יחיד בראשונים האומרת שאין לסמוך על כך, והדגיש שאין להקל במקום בו נהוג איסור. גם בחומרה זו, אפשר שגם לדעת הרמ"א יש להקל לצורך פריה ורביה.

3. הרמ"א מחמיר חומרה נוספת כדעת אחד מהראשונים, ומצריך להמתין יום נוסף ולהפסיק בטהרה רק ביום החמישי. חומרה זו נכונה לכתחילה לפוסקות כרמ"א, אולם מצאנו באחרונים כמה מקרים בהם הקלו שלא להמתין יום נוסף, ונראה שאף לצורך פריה ורביה יש להקל ביום זה.¹

לכן הסקנו בעיוננו, שכשאישה צריכה להקדים את זמן הפסק הטהרה לצורך כניסה להריון, יש מקום לפוסק להתיר זאת בנסיבות מסוימות כבר מסוף ראייתה.

פרק ב: מראות דמים

פרק זה מתמודד עם בעיית העקרונות ההלכתית ממקום שונה: כשאישה

1 יש להעיר שישנן קולות נוספות בעניין זה שלא נפסקו להלכה. כך למשל יש מי שפסק שזמן ההמתנה אינו לעניין הרחקת אישה לבעלה (אלא לדיני טהרות בלבד), וכן יש הגורסים אחרת בגמרא, ולשיטתם זמן ההמתנה אינו שלושה ימים, אלא חצי מכך (גרסת הגאונים). במקרים מסוימים יכול הפוסק להתחשב גם בדעות אלו, בצירוף גורמים נוספים.

מתארת מחזור "רגיל", של ארבעה עד שישה ימים, ומדווחת שזמן הביוץ חל לקראת סוף שבועת הימים הנקיים, עד כדי החמצת הביוץ ביום אחד. הניסיון מלמד שלעיתים הבעיה היא בכך שהאישה רגילה להחשיב את הפסק הטהרה כטמא משום שהודרכה שכל בדיקה שאינה לבנה פוסלת את הפסק הטהרה. כך אכן כתוב ברבים מספרי ההדרכה לכלות, ואף ישנם רבנים רואי מראות שכך נוהגים. אולם בעיונו בפרק זה הראנו שבמקום בו יש חשיבות להקדמת הטבילה כדי להרות, יש מקום להתיר גם הפסק שאינו לבן לגמרי, וישנם צבעי הפרשות שאינם מטמאים.

סקרנו את עמדות הפוסקים בהפרשות הדומות לצבעים שונים (כירוק, צהוב או חום), וראינו באילו גוונים ניתן להקל. עוד ראינו כי ישנם פוסקים שאכן מחמירים בהפסק טהרה יותר משאר בדיקות, אולם לצורך הולדת ילד אפשר שאין להחמיר כמותם.

העולה מעיון זה הוא שלא כל מראה הוא אסור. כאשר הספק עולה במראות גבוליים, יש להביאם לרואי מראות מנוסים, המודעים לצורך המיוחד בהקדמת הטבילה כדי להרות, ואולי בדרך פשוטה זו ניתן יהיה להקדים את הטבילה לביוץ.

פרק ג: ראייה ממושכת שאינה רצופה

פרק זה עוסק במקרה של אישה המתארת ש"אינה מצליחה לעשות הפסק" עד היום התשיעי או העשירי מתחילת המחזור, ומשום כך ימי הביוץ נופלים לפני הטבילה, והיא אינה יכולה להיכנס להריון. מתוך בירור עם האישה עולה כי משך הראייה נחלק לשניים: לאחר ימי דימום אחדים ראייתה פוסקת, וכעבור יום או יומיים מתחדשת. בדרך כלל הדימום השני מועט, ואינו מלווה בהרגשה.

ההצעה שנבחנה בפרק זה היא להפסיק בטהרה לאחר שלב הדימום הראשון, ולהתייחס הלכתית לשלב הדימום השני לא כחלק מדם הווסת, אלא כאל "כתמים", שמעמדם ההלכתי קל יותר.

תחילה נעיר שאם שלב הדימום הראשון הוא קצר מארבעה ימים, אזי באנו לשאלת הקדמת הפסק הטהרה שעסקנו בה בפרק "הקדמת הפסק טהרה". כדאי לעיין שם על מה התבסס התרנו.

ולעצם העניין, כדי שתוכל אישה זו לצלוח בשלום את "שבעת הנקיים" למרות שאנו יודעים שהיא עלולה לראות בהם כתמי דם, עלינו להקל בשתי נקודות שאנו מחמירים בהן בדרך כלל:

א. **לבישת לבנים בשבעת הנקיים** - סקרנו בפרק דין זה ממקורו. וראינו שאמנם זהו מנהג רווח ומקובל, המופיע בכל ספרי קיצורי הלכות הנידה, אולם מנהג זה אינו מוסכם על כל הפוסקים. הלכה זו אינה מובאת כלל בשולחן ערוך. בדברי הרמ"א היא מובאת כ"מנהג כשר", כשגם הרמ"א עצמו כותב שאפשר להקל בכך אם אין לה בגד לבן. לכן נראה שאפשר להקל בלבישת בגד תחתון צבעוני אפילו בימי שבעת הנקיים, על מנת לאפשר כניסה להריון.

ב. **בדיקות פעמיים ביום בשבעת הנקיים** - הראינו בגוף הפרק שאמנם לכתחילה אישה צריכה לבדוק עצמה בכל יום מימי השבעה הנקיים בוקר וערב, אולם הפוסקים התירו לצמצם את מספר הבדיקות במקרים שיש חשש כי בדיקות אלו יסתרו את הימים הנקיים (כגון באישה החוששת מדם מכה). לנשים אלו הציעו הפוסקים לבצע בדיקות רק ביום הראשון וביום האחרון של שבעת הנקיים. מסקנתנו הייתה שגם לצורך הקדמת הטבילה ליום הביוץ אפשר להסתפק בבדיקות ביום הראשון וביום השביעי בלבד.

משום כך הסקנו שכאשר ראיית הדם מתמשכת, אך במהלכה יש הפסקה של ימים בהם הדימום נפסק, אפשר להפסיק בטהרה לאחר ימי הראייה הראשונים, ובמשך שבעת הימים הנקיים להקל בלבישת תחתון צבעוני ובבדיקות ביום הראשון וביום השביעי בלבד.

כל זאת כאשר ההפסקה בראייה מספיק ארוכה, ואפשר לעשות בה גם

הפסק טהרה וגם בדיקת היום הראשון. בפרק עצמו אנו דנים גם במקרים שההפסקה אינה ארוכה מספיק, מתי אפשר להקל אפילו ללא בדיקת היום הראשון.

פרק ד: הזרעה תוך־רחמית והזרעה עצמית

הזרעה היא הליך רפואי שבו מוזרק הזרע באופן מלאכותי אל רחם האישה. פרק זה עוסק בהתייחסות ההלכתית להליך זה (בהליך הנקרא "הזרעה תוך רחמית", וכן בהזרקה פשוטה של שכבת הזרע לנרתיק באופן עצמאי), ובאפשרות להשתמש בו בזמן שבעת הנקיים כדי לפתור בעיות של "עקרות הלכתית".

בפרק אנו מראים כי אין איסור לאישה להרות באמצעות הזרעה בזמן שבעת הנקיים. במקרה זה אין בכך משום הוצאת זרע לבטלה. כמו כן, אין צורך לטבול בימי השבעה הנקיים קודם הליך זה.

עוד אנו דנים בכך שפעמים רבות ההזרעה היא פתרון פשוט מבחינה הלכתית עבור בני זוג הסובלים מ"עקרות הלכתית", אולם אם ההליך קשה לבני הזוג - אין בו חובה, וישנם פתרונות הלכתיים נוספים, כפי שפרטנו בשאר פרקי הספר.

פרק ה: טבילה ביום השביעי

פרק זה עוסק באישה שגם לאחר שנוסו כל ההצעות שפורטו בפרקים הקודמים, עדיין מועד ביוצה מסתיים קודם הטבילה, ולכן אינה מצליחה להרות. אולם ההתמצה אינה גדולה, אלא של שעות ספורות בלבד. ההצעה הנידונה בו היא להקדים את הטבילה (ואת קיום היחסים) לבוקרו של היום השביעי של שבעת הנקיים.

בניגוד לשאר הפרקים, הפתרון המוצע בפרק זה אינו הקלה בספק הלכתי הנתון במחלוקת הפוסקים, אלא ההצעה המובאת בו ודאי אסורה במקרה רגיל, ומנוגדת לדברי השולחן ערוך. אולם מסורת לי מרבתיי (ד"ב)

שכאשר הוכח שהדבר נצרך בכדי להרות, יכול הפוסק להתיר את הדבר. כדי להבין את האיסור בו אנו שוקלים להקל, יש לזכור שהלכות טהרת האישה היום בנויים על שני יסודות הלכתיים שבמקורם היו נפרדים: הנידה והזבה.

מדין תורה, הנידה היא אישה המקבלת את מחזורת החודשי הרגיל. אישה זו טמאה מהתורה שבעה ימים מזמן תחילת מחזורתה. הנידה אינה יכולה לטבול ביום השביעי והאחרון לטומאתה (בניגוד לשאר טמאים), אלא עליה להמתין עד סוף ימי טומאתה, כלומר עד ליל היום השמיני, ואז יכולה להיטהר. מהתורה טבילתה יכולה להיעשות מליל שמיני ואילך, אפילו ביום; אולם גזרו חכמים שלא תטבול אלא בלילה (כלומר: אם מחמיצה את ליל שמיני, תמתין עד ליל תשיעי. וגזרה זו מכונה "סרך בתה").

הזבה היא אישה הרואה דם שלושה ימים ומעלה שלא בזמן מחזורתה הרגיל. אישה זו מהתורה טמאה בימי ראייתה, ולאחריהם מונה שבעה ימים נקיים שגם בהם היא טמאה. מדין תורה, הזבה יכולה לטבול כבר ביום השביעי לימיה הנקיים, והיא אף טהורה מיד כשטובלת, אולם גזרו חכמים שלא תעשה כן עד סיום היום השביעי.

בזמן הזה איננו מבחינים בין הנידה לזבה, אלא מחמירים על כל אישה שתמתין שבעה ימים נקיים לאחר כל ראיית דם, כ"ספק זבה".²

בפרק זה אנו בוחנים את זמן הטבילה בזמן הזה. אישה המקבלת את מחזורת החודשי הרגיל, ונניח שמשכו הוא חמישה ימים - מפסיקה בטהרה בסוף היום החמישי למחזורתה, ומונה את הימים השישי עד ה' 12 כשבעה ימים נקיים. אם נתייחס לאישה זו כנידה, אזי יום טבילתה מהתורה עבר זה מכבר, וודאי יכולה לטבול ביומה ה' 12.³ אם נתייחס

2 דין ידוע זה מכונה "חומרת רבי זירא", ולא באנו כאן להקל כלל בדין זה, ואף לא במקצתו.
3 עדיין יש כאן גזרת "סרך בתה". בגוף הפרק הראנו שגזרה זו היא קלה יחסית, וכבר הגמרא עצמה מסייגת אותה.

לאישה זו כזבה - אזי הזבה טובלת (ומהתורה גם טהורה מיד) ביום השביעי לימיה הנקיים, כלומר היום ה־12 לאישה זו. אולם הראשונים הבינו שסוגיית הגמרא דנה על אישה זו, ולמסקנתה גם בזמן הזה אין לטבול עד לאחר סיום שבעת הנקיים. וכך נפסק להלכה.

אולם כאמור, מסורת מרבתיי שגזרה זו לא נאמרה כאשר האישה אינה יכולה להרות בעטיה. כאשר ברור שיש להקדים את הטבילה במספר שעות על מנת לא להחמיץ את הביוץ, אפשר לדון אישה זו כנידה,⁴ שמשום "חומרת רבי זירא" דוחה את טבילתה בשבעה ימים, ומותרת לטבול ולקיים יחסים ביום השביעי. יש לזכור שגם אם נדון אותה כזבה, אזי איסור הטבילה ביום השביעי הוא מדרבנן.

פרק ו: "שבעה נקיים" מהתורה ומדבר חכמים

בפרק זה הבאנו תשובה הלכתית שנכתבה לאישה שמחשש להתפתחות של גידול ממאיר המליצו לה הרופאים להרות בהקדם, ואין לה אפשרות להרות מלבד על ידי קיום יחסים בשבעה נקיים.

בתשובה מתבארות מחלוקת הראשונים בדבר נימוקן ותוקפן של "תקנת רבי בשדות" ושל "חומרה דרבי זירא", וכן שיטות האחרונים השונות בדבר היקפה של הגזרה. מסקנת התשובה היא שבמקום ספק פיקוח נפש יש להקל בגזרה זו.

לתשובה הוספנו דיון קצר בשאלה האם בין השיקולים שנאמרו בגוף התשובה, ישנם שיקולים שאפשר לאומרם גם לצורך פריה ורביה. מסקנתנו היא שבימינו יש מקום וצורך לחזק תקנות אלו, ואין להקל בהם אלא במקום בו רואה הפוסק שמוצו כל האפשרויות ההלכתיות האחרות.

4 עוד יש להוסיף שההלכה מתייחסת לסתם אישה, שהיא "ספק זבה". אולם כאן עומדת לפני הפוסק אישה מסויימת, ועיינו הראות שהיא אינה זבה, אלא גידה שמחמירים עליה כזבה.

פרק ז: בדיקת זרע

ישנם פוסקים המייעצים לזוגות המתמודדים עם בעיות פריון, להימנע ככל שניתן מבדיקת פוריות של הגבר, מפני שהדבר כרוך בבדיקות זרע שונות בהן האישה צריכה לשפוך את זרעו לכוסית בבדיקה. לכן המלצתם היא שתחילה יש למצות את כל הבדיקות באישה, ורק אם מחליטים הרופאים שאין בעיית פריון באישה - לבצע בדיקה בגבר. אולם חלק מהבדיקות המוצעות לאישה הן חודרניות ומלוות בסבל, וכן משך הזמן הלוקח לבצע את כל הבדיקות נמשך זמן רב, כאשר יש זוגות שחשוב להם להקדים את אפשרות הלידה. כך שהנוהל לבצע תחילה סדרת בדיקות מקיפה מאוד באישה כרוכה לעיתים בסבל גופני ונפשי, ופעמים רבות ניתן לצמצמו מאוד אם בבדיקת זרע פשוטה יתברר שהבעיה היא בזרעו של הגבר, ולא בגוף האישה.

הגורם לדחיית בדיקת הגבר נובע מתפיסה הרואה את השחתת הזרע כעוון חמור במיוחד, עד שכתב עליו השולחן ערוך: "ועוון זה חמור מכל עבירות שבתורה". אולם בעיוננו בפרק עמדנו בהקשר זה על כמה נקודות. ומהן:

א. לדעת פוסקים רבים, בדיקת זרע אינה מוגדרת כלל כ"השחתת זרע" או כהוצאתו לבטלה, ואין בכך עוון כלל (ואף ראינו פוסקים שראו בכך "מכשיר מצווה" לשם פריה ורבייה).

ב. השיטה הרווחת בראשונים היא שאין בכך איסור תורה, אלא איסור מדברי חכמים בלבד. הבדל זה חשוב כאשר דנים בדבר הקלה לצורך מניעת סבל.⁵

ג. לשון השולחן ערוך בדבר חומרת העוון מקורה בדברי הזוהר, ורוב פרשני השולחן ערוך הסתריגו ממנה.

מהסיבות הללו, ובצירוף הסבל הנגרם לזוג, שאף הוא חלק מהשיקולים

5 ראינו שהרמב"ם אומר מפורשות שזו אזהרת חכמים. לדעת רבנו תם זהו ביטול עשה (מהתורה) של מצוות פריה ורבייה, וספק אם לצורך הולדה יחשב כביטול עשה. לדעת הרמב"ם זהו איסור עצמאי, והסבירו פוסקים רבים שגם לדבריו האיסור הוא מדברי חכמים.

בקביעת ההלכה, אפשר להקדים את בדיקת הגבר לפני הבדיקות החודרניות המתבצעות באישה.

בנוסף, דנו בצורת בדיקה הזרע הרצויה: מקובל להמליץ לגבר לא לבצע בדיקת זרע על ידי "משמוש היד", אלא שיוציא את זרעו על ידי קיום יחסים רגילים ככל האפשר עם אשתו, רק שאת הזרע ישפוך לכלי. ראינו שהמלצה זו אכן יש לה בסיס הלכתי, וטוב לנהוג כך כשהדבר מתאפשר, וכל עוד אין בעיית צניעות המיתוספת בגלל דרישה זו. אולם אם לצורת בדיקה זו יש חיסרון רפואי, או שהוא גורם מצוקה לבני הזוג - אפשר לסמוך על הפוסקים המקלים גם בבדיקת זרע רגילה.